

УДК 504(045)

Л. Г. Дротянко

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМИ «ЛЮДИНА – ПРИРОДА»Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0001-7041-5787; RESEARCHER ID: B-4168-2019

Анотація. У статті досліджується проблема збереження людської ідентичності як представника *Homo sapiens* в контексті системи «людина – природа» в умовах поглиблення глобальної екологічної кризи на рубежі XX і XXI століть. Здійснюється аналіз різних точок зору в сучасних науках і філософії на проблему природи людини, природних і соціокультурних факторів, що ведуть до трансформації людської природи. Окреслюються позитивні й негативні тенденції трансформацій, пов'язаних із застосуванням новітніх біотехнологій, інструментарію генної інженерії, фармакології тощо.

Ключові слова: природа, соціум, природа людини, біотехнології, екологічна криза, техногенна цивілізація, коеволуція людини і природи.

Вступ

Впродовж останніх 70-ти років актуалізації екологічної проблематики зарубіжні і вітчизняні вчені, філософи, представники міжнародних організацій тощо звертали увагу переважно на проблеми збереження і захисту природи, росту народонаселення планети, вичерпування енергетичних запасів Землі, забезпечення умов коеволуції суспільства й природи та інші, дотичні до зазначених. Безперечно, осмислення та накреслення шляхів вирішення екологічних проблем, які все гостріше ставлять під питання саме існування людства, є ключовими в системі «людина – природа – суспільство». Але не менш важливого значення в контексті осмислення та подолання екологічної кризи, породженої безконтрольними діями суспільства в природному середовищі, у XXI столітті набуває й філософське осмислення трансформації людської природи, тобто самої людини як біосоціальної істоти в системі «людина – природа» в процесі історичного розвитку соціуму. Адже у процесі пошуку й використання все нових природних матеріалів і видів енергії відбуваються біологічні зміни в самій людині. Як біологічна істота, вона інакше стала реагувати на геомагнітний стан Землі, активність Сонця, силу вітру і світового океану тощо.

Певною мірою інтерес до означеної проблеми виявляли деякі вітчизняні й зарубіжні дослідники. У XX столітті всесвітньо відомий учений В. І. Вернадський у роботі «Наукова думка як планетне явище» показав, що природа людини змінюється під впливом її взаємодії з природою. Зокрема він указував, що в процесі розвитку біосфери разом із людиною виникає винятковий за своєю природою, небачений раніше геологічний і космічний фактор – розум і наука – «найбільш точний прояв розуму» (Вернадський, 1997). У такий спосіб, формування розуму змінює природу самої людини, дозволяє їй все активніше впливати на біосферу.

Важливою в цьому контексті стала концепція ноосфери В. І. Вернадського, в якій він робить наголос на її природоцентричному, а не антропоцентричному характері. Тобто людина тут є не лише частиною, але й породженням природи. «Людина навіть не стільки спрямовує розвиток ноосфери, скільки бере участь в її еволюції» (Мочалов, Оноприєнко, 2011: 74). При цьому, на думку вченого, відбуваються зміни в самій людині – від розвитку природних

органів чуття до формування мислення і його перетворення на планетне явище. Отже, в процесі коеволуції природи і суспільства розвиваються природні органи чуття: «Око людини визначає все відношення людини до світу. Око є вихідним апаратом, з якого виросла наука, на якій ґрунтується науковий факт і все наше мислення... Уміння «бачити природу» не приходить саме по собі – воно вимагає тривалої й копіткої роботи. Виховання, розвиток чуттів – поряд із вихованням розумовим, моральним, естетичним – Вернадський розглядав як найважливіше завдання виховання взагалі» (Цит. за: Мочалов, Оноприєнко, 2012: 57).

Продовжуючи розвивати ідеї В. І. Вернадського, видатний вітчизняний біолог XX століття М. Г. Холодний увів до наукового обігу термін «антропокосмізм», обґрунтовуючи думку, що «сама в людині жива природа досягла того ступеня еволюції, на якому у її житті і подальшому розвитку починають набувати панівного значення розум, свободна воля і моральні ідеали. Розум надає можливість людині передбачати наслідки своїх вчинків, свободна воля – спрямовувати їх у бік накреслених цілей» (Холодний, 1982: 178). Очевидно, що обидва видатні вчені-природознавці засвідчують процеси трансформації людської природи, зокрема у бік появи такої нової людської здатності, як розум, який суттєво впливає на життя людини та її взаємини з природним середовищем.

Ще один відомий біолог (і філософ) І. Т. Фролов у роботі «Про людину і гуманізм» указував на трансформації тілесної природи людини в процесі її життєдіяльності. Він зазначав, що «тіло людини» вже не може обмежуватися його біологічними параметрами, а включає також і те, що раніше сприймалося як «зовнішня природа». Людина у своїй природно-біологічній якості – це тепер, строго кажучи, не просто частина природи, а її органічний елемент...» (Фролов, 1989: 386). Впливаючи своєю виробничою діяльністю на природу, людина змінює й умови свого життя, й саму себе. Забруднення природного середовища веде до виникнення нових форм життя, які негативно впливають на фізичне і психічне здоров'я людини. Тобто, покращуючи умови розвитку своєї цивілізації і свого зростання як біологічного виду *Homo sapiens*, «людство значною мірою підірвало природні основи власної життєдіяльності» (Там само: 387).

Уже на початку XXI століття відомий німецький філософ Ю. Хабермас у роботі «Майбутнє людської природи» осмислював трансформації, що відбуваються з тілесною й соціальною сутністю людини внаслідок застосування генної інженерії, біотехнологій, трансгенних модифікацій тощо, які стали досить широко застосовуватися у цивілізаційному поступі з кінця XX століття, переважно у західних країнах. Він писав: «Прогрес біологічних наук і розвиток біотехнологій не тільки розширюють певні можливості діяти, але й дозволяють здійснювати новий тип втручання в людське життя. Те, що раніше було «дано» як органічна природа і в крайньому разі можна було «виростити», сьогодні перетворилося на сферу цілеспрямованого втручання» (Хабермас, 2002: 22), що привело до суттєвого розрізнення понять «бути тілом» і «мати тілесну оболонку». І далі Ю. Хабермас ставить питання: чи зачіпає така тілесна трансформація нашу самосвідомість як істот, що діють відповідально? У такий спосіб філософ формулює проблему взаємовпливу біологічної й соціальної природи людини.

Схожу постановку питання щодо трансформації людської природи внаслідок застосування біотехнологій здійснює американський футуролог і філософ Ф. Фукуяма в книзі «Наше постлюдське майбутнє». Автор аналізує різні штучні способи втручання в природу людини: нейрофармакологію, генну інженерію, еugenіку та інші, що суттєво впливають не лише на тривалість життя і його біологічні якості, але й на поведінку людини в соціумі. І ставить питання про те, чи не впливають із такого штучного втручання можливості маніпуляції природою людини (Фукуяма, 2008: 31). І в першу чергу, Ф. Фукуяма ставить питання про права людини, в біологічну природу якої здійснюється втручання, а також про відповідальність держави і суспільства за таке втручання без згоди або власного бажання самої людини. Дослідник формулює авторське визначення терміну «природа людини»: «...природа людини є сума поведінки і властивостей, типових для людини як виду і таких, що виникають із генетичних, а не інвайронментальних факторів» (Там само: 187) і пропонує більше дізнатися «про ту підмножину властивостей людської природи, які є не просто типовими для нашого виду, але й специфічними лише для нього. І лише тоді ми будемо знати, що сильніше за все треба захистити від майбутнього розвитку біотехнологій» (Там само: 210).

Французький філософ Е. Морен осмислював природу людини в контексті сучасних глобалізаційних процесів. Він писав: «Людина – це природна, і в той же час, надприродна істота. Вона повинна живитися з джерела живої фізичної природи, але вона народжена культурою і її характерною відмінністю є культура, мислення і свідомість» (Морен, 2011: 38). Автор акцентував увагу саме на мисленні людини як головній властивості, притаманній саме людській істоті, вважаючи, що трансформація мислення через формування планетарного мислення здатна вберегти людство від скочування в провалля.

Проаналізувавши викладені вище ідеї вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо трансформацій природи людини в системі «людина – природа», окреслимо нові тенденції, пов'язані з біологічними й соціальними змінами (й самозмінами) природи людини, які

відбуваються під впливом екологічних викликів XXI століття.

Метою дослідження є виявлення позитивних і негативних тенденцій трансформації природи людини в контексті системи «людина – природа» в умовах поглиблення глобальної екологічної кризи.

Методологія дослідження

Провідними методологічними засобами дослідження трансформації природи людини в контексті системи «людина – природа» є: системний методологічний підхід, який дозволяє аналізувати єдність природи й людини як представника виду *Homo sapiens* у цілісній системі «природа-суспільство»; соціокультурний методологічний підхід, який сприяє виявити соціокультурні фактори, які впливають на трансформації природи людини; міждисциплінарний методологічний підхід, який дозволяє враховувати як філософські, так і природничо-наукові погляди на проблему трансформації природи людини в умовах загострення глобальної екологічної кризи.

Результати

Ще на початку минулого століття В. І. Вернадський писав про геологічну силу та її вплив на природу людини в процесі коеволуції природи й суспільства. Технічна і технологічна діяльність суспільства суттєво впливає не лише на стан природного середовища, але й на біологічний стан людини, оскільки відбувається її адаптація до змінених природних умов повсякденного життя. Тобто органи чуття трансформуються під впливом зовнішніх факторів, змінюють свої функції, чутливість через посередництво знярядь і засобів праці. Як показують сучасні дослідження в галузі фізіології, в процесі коеволуції людини і природи узгоджуються функції лівої і правої півкуль головного мозку, трансформуються органи зору, нюху, слуху, смаку, дотику. Загалом, за висновками вчених, впродовж усього періоду свого освоєння природи людина втратила приблизно 500 корисних природних ознак, але при цьому набула біля 1,5 млн штучних органів-ознак.

Зняряддя праці і механізми, інструменти «подовжують» природні органи людини. Відбувається «розширення людини» (М. Маклюен) у процесі розвитку технічних засобів комунікації та впливу на природне середовище. В процесі культурно-історичної діяльності людина замінила свою біологічну еволюцію соціальною. Так, щоб навчитись літати в природі потрібно було 500 млн років, а для того, щоб піднялася в небо людина, вистачило 50 років. Отже, антропосоціогенез і є процесом перетворення біологічного соціальним. У цьому процесі вирішальним фактором стає дух людини, а не її тілесна природа; «Наше тіло – це плоть, запліднена духом», – говорив С. Б. Кримський.

Генний аналіз людини показує, що за генним апаратом людини можна судити про біологічну еволюцію цього біологічного виду за 50 млн років. Як писав В. І. Вернадський, сама природа через наростання ентропії породжує розумне життя. Це впливає, на його думку, з природної необхідності, що вимагає внесення в природу культурної енергії. Внаслідок цього і відбувається коеволуція природи і

людини. Проте еволюціонують не лише біологічні характеристики і функції людини, але й соціальні, в тому числі духовні – мораль, релігія, мистецтво та інші. Їхня трансформація веде до трансформації природи людини як біосоціальної істоти. Цим визначається і природа соціальної відповідальності людини за наслідки своєї соціокультурної діяльності в природі. Совість, сором, здатність до співчуття й інші моральні чесноти людини як представника соціуму стають необхідними для гармонійного спів-буття природи, людини і суспільства. Саме ці соціально-культурні якості людини роблять можливою саму постановку питання про екологічні проблеми та умови подолання суспільством екологічної кризи.

Як відомо із сучасних природничо-наукових досліджень, впродовж усієї історії у людини сформувався надскладний мозок, здатний до найскладніших мислительних операцій. Разом із тим, людина має майже бездонну психіку. Поєднання цих двох визначальних факторів людини як біосоціальної істоти, в якій тисячами ниток переплітаються природне й соціальне, фізичне і психічне, матеріальне і духовне, свідоме й неусвідомлюване, породжує всю багатоманітність буття людини в природному й соціальному середовищах. Воно спонукає її як до необхідності пристосування до існуючих природних і соціокультурних умов, так і до бажання змінити умови свого життя, пристосувати їх до своїх потреб та інтересів. У взаємодії з іншими людьми вона покладає на себе все нові й нові завдання, керуючись не лише розумом, але й почуттями та емоціями. Реалізуючи їх, людина змінює не лише зовнішні умови свого життя, але й розвиває своє тіло, органи чуття, розум. Тобто трансформуються як біологічні, так і соціальні її задатки. Особливо швидко змінюються людські здатності в процесі виробничо-технологічної діяльності людей у природі. Причому ця діяльність наносить шкоду не лише природі, її здатності до самовідтворення, але й самій людині, її природним задаткам: швидко скорочуються запаси невідновлюваних природних ресурсів і одночасно – здатність природного самооздоровлення організму людини.

Справедливо зазначав В. С. Стьопін, що «діяльність людини вносить постійні зміни в динаміку біосфери, і на сучасному етапі розвитку техногенної цивілізації масштаби людської експансії в природу є такими, що вони починають руйнувати біосферу як цілісну екосистему» (Степин, 2003: 30). Як ми писали в попередній статті, «через сучасну технологічну діяльність соціуму сформувалось таке техногенне середовище, яке, з одного боку, забезпечує людям більш комфортні умови життя порівняно з тими, які надає природне середовище, але, з другого боку, непередбачуваними стають наслідки функціонування такої техносфери» (Дротянко, 2021: 11), в тому числі й для трансформації природи самої людини. Це ставить перед людством нагальну необхідність вивчення існуючих і майбутніх загроз екологічного характеру для самозбереження людської особистості, її власне людські, соціокультурні якості. Серед таких загроз людській ідентичності дослідники називають виникнення непередбачуваних соціальних явищ, викликаних такими негативними діями людей, як війни, неконтрольоване вживання наркотичних і психотропних

засобів, розповсюдження через сучасні інформаційно-комунікаційні технології фільмів, відеороликів тощо, які руйнують психіку людей у масовому масштабі. Маніпулювання масовою свідомістю веде до зниження активності розуму, до знищення у людей критичного ставлення до інформації, до деструкції суспільного і приватного життя. За таких умов відбувається трансформація природи людини у негативному напрямку. Розум, який був найвищим досягненням людини в її коеволюції з природою, втрачає свої найголовніші здатності: формулювати мету свого життя, проектувати власне майбутнє, ставити високі цілі для самореалізації власних сутнісних сил.

Прискорене техногенне освоєння природи на початку ХХІ століття породжує мутації в біосфері, наслідком яких є поява непередбачуваних навіть сучасними біологічними науками ознак в існуючих біологічних видах, а також зародження нових форм життя, що також здійснюють неоднозначний і, головне, непередбачуваний вплив на тілесність людини. Наука і сучасна медицина вже стикаються з невідомими хворобами у людей, із народженням дітей із суттєвими відхиленнями від загальноприйнятих у медичній практиці норм здорового організму. Отже, «з ростом мутагенних факторів у сучасних умовах біологічного відтворення людини виникає небезпека різкого погіршення генофонду людства» (Степин, 2003: 32). А в умовах сучасної пандемії через розповсюдження коронавірусу в організмі людини з'являються патогени, які не піддаються лікуванню сучасними медичними препаратами. Зокрема, співробітники Всесвітньої організації охорони здоров'я вже в цьому році б'ють на сполох через появу гепатиту невідомого походження, особливо небезпечного для дітей. Це свідчить про негативні тенденції в трансформації природи людини.

Важливу роль у функціонуванні будь-якого організму, в тому числі й людського, відіграє харчування, його якість. В останні десятиліття людство перейшло до інтенсивного землеробства, непомірно застосовуючи хімічні добрива, вирощуючи генно модифіковані продукти, використовуючи штучні засоби для нібито покращення смакових властивостей готових продуктів тощо. Проте самі сільгоспвиробники констатують той факт, що недбале ставлення до землі, загалом до природи знищує не лише плодючість землі, але й викликає негативні наслідки для людського організму. Про це пишуть і дослідники в галузі філософії техніки. Зокрема, Н. В. Попкова зазначає, що для мешканців сучасного постіндустріального світу стали характерними біологічні зміни, які не можна назвати позитивними: зниження опірності інфекціям і факторам зовнішнього середовища, ослаблення органів чуття (перш за все, органів зору і слуху), безсоння й депресія, які захоплюють все більше прошарків населення, серцево-судинні й ракові захворювання, алергія і безпліддя. На її переконання, «статистика підтверджує паралельність техногенного розвитку і біологічної деградації людини, її неспроможності обходитися без штучних «підпорок» для свого організму, яка все зростає» (Попкова, 2009: 85).

Вчені пишуть, що сприяти покращенню людської природи в перспективі може генна інженерія. Справді, є обнадійливі приклади лікування спадкових хвороб

через втручання в генетичний код, але залишається невідомим більш віддалений стан організму людини, який піддавався перебудові людської тілесності. Необхідно завжди мати на увазі, що впродовж усієї історії людства і його взаємодії з природним середовищем людське тіло розвивалося в гармонії з природою. Тілесна культура людини також формувалась у контексті її буття в природі, що супроводжувалось відповідним емоційним настроєм людини. Як писав В. С. Стюпін, «біологічні передумови – це не просто нейтральний фон соціального буття, це є ґрунт, на якому виростала людська культура і поза якою неможливою була б людська духовність» (Степин, 2003: 34). Отже, якщо піддається трансформаціям тілесна природа людини, це тягне за собою трансформації в соціальній природі людського буття, що неодмінно матиме антропологічні наслідки.

Проблеми трансформації людської природи, на нашу думку, тісно переплітаються також із моральними й соціокультурними проблемами людського буття. Так, у XXI столітті в західних країнах, особливо в США, набуває все більшого охоплення серед населення медична процедура зі зміни статі людини. Коли це робиться у дорослому віці, за бажання самих людей, на нашу думку, зазначена процедура наносить менше шкоди людському еству, на відміну від зміни статі дітям за бажанням дорослих. Зазначене втручання в біологічну природу людини веде до зміни як біологічних, так і соціальних функцій людини. Як це позначиться у майбутньому на психічному стані людей, а також на їхніх світоглядних і соціально-культурних орієнтирах і пріоритетах? Чи не приведе таке бездумне, на наше переконання, втручання в біологічну природу людини – чи то заради наживи, чи заради іміджу, чи заради того, щоб бути у тренді тощо – до здійснення найжахливіших сценаріїв соціальних антиутопій на зразок «1984» Оруела? А як буде здійснюватися дітородна функція такого організму? Чи не приведе це в майбутньому до виродження виду *homo sapiens*? Відомі вчені й філософи б'ють на сполох, спонукаючи світове співтовариство замислитись над своїм майбутнім, згадаймо зокрема праці Ю. Хабермаса «Майбутнє людської природи. На шляху до ліберальної еugenіки?» і «Наше постлюдське майбутнє: Наслідки біотехнологічної революції» Ф. Фукуями.

Визріває ще одна соціальна проблема, пов'язана зі зміною статі людини. Міжнародне спортивне співтовариство обговорює проблему участі трансгендерів у міжнародних спортивних змаганнях, коли чоловік, змінивши стать, змагається із жінками вже в якості жінки. Але ж відомо, що чоловіча біологічна природа є суттєво іншою, ніж жіноча. Порушується принцип справедливості у спорті високих досягнень. А це вже є не біологічною, а морально-етичною проблемою розвитку спорту загалом. У цьому ж контексті доречно згадати й приймання спортсменами та культуристами фармакологічних препаратів, які сприяють нарощенню м'язів, збільшенню витривалості організму і таке інше. Знову виникають питання не лише біологічного, або фізіологічного характеру, але й соціально-культурного та морально-етичного.

Відомо, що суттєву роль у трансформації природи людини відіграє культурне поле, в якому зростає, формується людина як особистість. Найповніша

реалізація нею своїх природних сутнісних сил вимагає від неї формування нових задатків і функцій організму: витривалості, здатності утримуватись досить тривалий час від харчування, сну, витримувати, по суті, надприродні фізичні та психічні перенавантаження тощо. Зазначених та інших здібностей людського організму можна досягти лише в культурному середовищі. Як слушно зазначає В. В. Кравченко, «спілкування, виховний вплив, стимуляція й вироблення культурних навичок, трансформація біологічних інстинктів та емоцій у культурні – ось що таке, в першу чергу, культурне поле, яке є єдиною можливістю «обробляти», олюднювати біологічний матеріал «хomo sapiens»» (Кравченко, 2017: 211). Причому це культурне поле має бути представленим в органічній єдності його матеріальних і духовних засад. До того ж треба мати на увазі, що в сучасній техногенній цивілізації культурний простір має тенденцію до суттєвого розширення, а культурний час – до прискореного перебігу, що зумовлює й збільшення змін у людській природі.

Обговорення

Деякі сторони проблеми змін у природі людини зачіпались дослідниками в контексті виконання держбюджетної наукової теми кафедри філософії Національного авіаційного університету «Природа – суспільство – людина: нові цивілізаційні виклики». Зокрема, в минулому випуску Вісника НАУ Г. М. Клешня писала про загрозу втрати людиною своєї ідентичності: «Людина має зробити власну відповідальність загально-цивілізаційним глобальним імперативом, бо ж і сучасний стан екології, ступінь технізації та комп'ютеризації, знеособленості, універсалізації образу людини, а відтак втрата людської ідентичності – наслідок безвідповідального ставлення людини до своєї свободи» (Клешня, 2021: 36).

З точки зору трансформації екологічної свідомості проблему людини в контексті системи «природа – людина» обговорював С. С. Орденів. Він зазначав, що питання формування екологічного імперативу та екологічної свідомості сьогодні є питанням світоглядного, морально-етичного та політико-соціального характеру (Орденів, 2021: 48). Цим самим дослідник поставив проблему збереження людської природи не лише в контекст зв'язку людини з природою, але й окреслив суспільні чинники, які впливають на збереження людиною своєї біосоціальної природи. Ніби продовжуючи розвивати тему формування екологічної свідомості, О. П. Скиба писала про необхідність формування екологічної культури людини як основи гармонійного розвитку людства. Дослідниця звертається до ідеї етичної відповідальності Г. Йонаса, який зауважував про незворотність наслідків безвідповідального ставлення людини до природного середовища (Скиба О., 2021: 12-17).

Про роль соціуму і його культури у самовизначенні людини в системі «природа – суспільство» писав І. П. Скиба, наголошуючи на необхідності формування концепції культурної екології, яка повинна мати антропологічний вимір, оскільки має безпосереднє відношення до самої людини як творця культурних артефактів. Дослідник справедливо вважає, що в такому сенсі культурна екологія буде вченням про

людину, «про те, хто вона є, що повинна робити і що робить у контексті того, щоб бути гідним господарем і жителем на планеті «Земля»» (Скиба І., 2021: 56). Варто зазначити, що в цьому контексті І. П. Скиба розглянув трансформації психічного стану людини у її взаємозв'язках із природним середовищем.

Т. Г. Шоріна розглянула проблему екології людини крізь призму порівняння філософського та наукового (зокрема, екологічного) осмислення взаємовпливу природи і суспільства. Вона зазначила, що філософія екології розглядає людину як земну істоту, якій властиві функції біологічної системи. Разом із тим, дослідниця звернула увагу на роль технологічної діяльності людини в природі, яка зумовила глобальні екологічні труднощі. Тому вбачає завдання філософії екології в аналізі «закономірностей науково-технічного і соціального, соціально-економічного прогресу як головних чинників забезпечення виживання людства» (Шоріна, 2021: 79). Цим підтверджується той факт, що екологічні труднощі пов'язані зі специфічним способом діяльності людей у межах біосфери.

Інші дослідники, залучені до розробки теми «Природа – суспільство – людина: нові цивілізаційні виклики», розглядають більш широкий контекст проблеми взаємовпливу природи, суспільства і людини як біосоціальної істоти, що свідчить про надзвичайну актуальність її філософського осмислення через появу нових екологічних викликів та ризиків, пов'язаних із розвитком техносфери у XXI столітті.

Висновки

У статті розглянуті лише деякі аспекти проблеми трансформації природи людини у контексті системи «людина – природа». Показано, що найголовніші ризики, які виникають на шляху подальшого освоєння людством природного середовища і задоволення бажання покращити умови свого життя, подовжити його тривалість, лежать у площині застосування сучасних біотехнологій, новітніх інформаційно-комунікаційних та фармакологічних засобів тощо. У процесі реалізації цих бажань людина змінює не лише зовнішні умови свого життя, але й розвиває своє тіло, органи чуття, розум. Отже, трансформації піддаються як біологічні, так і соціальні її задатки. Особливо швидко вони змінюються під безпосереднім впливом виробничо-технологічної діяльності людей у природі.

Техногенне освоєння природи на початку XXI століття породжує мутації в біосфері, наслідком яких є поява непередбачуваних навіть сучасними біологічними науками ознак в існуючих біологічних видах, що також здійснюють неоднозначний і, головне, непередбачуваний вплив на тілесність людини. Наука і сучасна медицина вже стикається з невідомими хворобами у людей. Особливо страждають від них діти, у яких при народженні лікарі відмічають суттєві відхилення від загальноприйнятих у медичній практиці норм здорового організму. Особливо гостро постає завдання філософського осмислення, з одного боку, проблеми подовження тривалості людського життя, а з другого – старіння населення (демографічне старіння), особливо у високорозвинених країнах, зменшення приросту населення через відтермінування молодими сім'ями

народження дітей. На цьому ґрунті також підвищуються ризики народження дітей із відхиленнями у здоров'ї, що нерідко веде до трансформації людської природи.

Проведене у статті дослідження показало, що проблеми трансформації людської природи тісно переплітаються з моральними й соціокультурними проблемами людського буття. Загалом же трансформації людської природи пов'язані з комплексом проблем, породжених прискореним техногенним освоєнням природного середовища, втручанням у біологічну природу людини через застосування біотехнологій, генної інженерії, евгенічної діяльності, фармакології, які здійснюються нібито для покращення людської природи. Чи не примарними виявляться ці прагнення людей? Це питання залишається без відповіді. Воно вимагає об'єднання зусиль представників природничих, технічних наук і філософії, перш за все, для всебічного осмислення наростаючих викликів, які постають перед людством у XXI столітті.

Список літератури

1. Вернадский В. И. О науке. Т. 1. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. – Дубна: Феникс, 1997. – 576 с.
2. Дротянко Л. Г. Екологічна криза техногенної цивілізації: ризики XXI століття / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (34). – К.: НАУ, 2021. – С. 9-14.
3. Клешня Г. М. Коеволюція системи «людина – суспільство – природа» / Г. М. Клешня // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (34) – К.: НАУ, 2021. – С. 32-38.
4. Кравченко В. В. Симфония человеческой культуры / В. В. Кравченко. – М.: Аграф, 2017. – 384 с.
5. Морен Э. К пропасти? – СПб: Алетейя, 2011. – 136 с.
6. Мочалов И. И., Оноприенко В. И. В. И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. К 150-летию со дня рождения В. И. Вернадского. – Кн. 1. К.: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2011. – 411 с.
7. Орденос С. С. Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації / С. С. Орденос // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (34). – К.: НАУ, 2021. – С. 46-50
8. Попкова Н. В. Философия техносферы / Н. В. Попкова. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 344 с.
9. Скиба І. П. Специфіка екологічного дискурсу в XXI столітті / І. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (34) – К.: НАУ, 2021. – С. 55-59.
10. Скиба О. П. Екологічна культура людини як основа гармонійного розвитку суспільства // О. П. Скиба // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (34) – К.: НАУ, 2021. – С. 112-117.
11. Степин В. С. Теоретическое знание / В. С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.
12. Фролов И. Т. О человеке и гуманизме. Работы разных лет / И. Т. Фролов. – М.: Политиздат, 1989. – 559 с.
13. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – 349 с.
14. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2002. – 144 с.
15. Холодный Н. Г. Избранные труды / Н. Г. Холодный. – К.: Наукова думка, 1982. – 444 с.
16. Шоріна Т. Г. Поняття сучасної екології в фокусі соціально-філософського та наукового знання / Т. Г. Шоріна // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2 (34). – С. 76-81.

References

1. Drotianko, L.H. 2021. "Ekolohichna kryza tekhnogennoi tsyvilizatsii: ryzyky XXI stolittia." ["Ecological crisis of technogenic

civilization: risks of the XXI century"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 2(34): 9-14.

2. Frolov, I.T. 1989. *O cheloveke i gumanizme. Raboty raznykh let [About man and humanism. Works of different years]*. Moscow: Politizdat.

3. Fukuyama, F. 2008. *Nashe postchelovecheskoe budushchee: Posledstviya biotekhnologicheskoy revolyucii [Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnological Revolution]*. Moscow: AST: AST MOSKVA.

4. Habermas, Yu. 2002. *Budushchee chelovecheskoy prirody [The future of human nature]*.

5. Holodnyj, N.G. 1982. *Izbrannye trudy [Selected Works]*. Kyiv: Naukova dumka.

6. Kleshnia, H.M. 2021. "Koevoliutsiia systemy "liudyna – suspilstvo – pryroda" ["Coevolution of the system "man - society - nature"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria : Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 2(34): 32-38.

7. Kravchenko, V.V. 2017. *Simfoniya chelovecheskoy kultury [Symphony of human culture]*. Moscow: Agraf.

8. Mochalov, I.I., Onoprienko, V.I. 2011. *Nauka v istoricheskom i social'nom kontekste [Science in historical and social context]*. Book 1 of V. I. Vernadskij: Nauka. Filosofiya. Chelovek. K 150-letiyu so dnya rozhdenniya V. I. Vernadskogo [V. I. Vernadsky: Science. Philosophy. Man. To the 150th anniversary of the birth of V. I. Vernadsky]. Kyiv: Informacionno-analiticheskoe agentstvo.

9. Moren, E. 2011. *K propasti? [To the abyss?]*. SPb: Aletyya.

10. Ordenov, S.S. 2021. "Formuvannia ekolohichnoi svidomosti v umovakh hlobalizatsii" ["Formation of ecological consciousness in

the conditions of globalization"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 2(34): 46-50.

11. Popkova, N.V. 2009. *Filosofiya tekhnosfery [Philosophy of the technosphere]*. Moscow: Knizhnyj dom "LIBROKOM".

12. Shorina, T.H. 2021. "Poniattia suchasnoi ekolohii v fokusi sotsialno-filosofskoho ta naukovoho znannia" [The concept of modern ecology in the focus of socio-philosophical and scientific knowledge]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 2: 76-81.

13. Skyba, I.P. 2021. "Spetsyfika ekolohichnoho dyskursu v XXI stolitti" ["The specifics of environmental discourse in the XXI century"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria : Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies*, 2(34): 55-59.

14. Skyba, O.P. 2021. "Ekolohichna kultura yak skladova dukhovnosti suchasnoi liudyny" ["Ecological culture as a component of the modern man's spirituality"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria : Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1(33): 146-150.

15. Stepin, V.S. 2003. *Teoreticheskoe znanie [Theoretical knowledge]*. Moscow: Progress-Tradiciya.

16. Vernadskij, V.I. 1997. *Nauchnoe znanie. Nauchnoe tvorchestvo. Nauchnaya mysl [Scientific knowledge. Scientific creativity. Scientific thought]*. Book 1 of O nauke [About science]. Dubna: Feniks.

Л. Г. Дротянко

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ПРИРОДЫ В КОНТЕКСТЕ СИСТЕМЫ «ЧЕЛОВЕК – ПРИРОДА»

Аннотация. В статье исследуется проблема сохранения человеческой идентичности как представителя Homo sapiens в контексте системы «человек – природа» в условиях углубления глобального экологического кризиса на рубеже XX и XXI столетий. Осуществляется анализ различных точек зрения в современных науках и философии на проблему природы человека, природных и социокультурных факторов, которые приводят к трансформации человеческой природы. Очерчиваются позитивные и негативные тенденции таких трансформаций, связанных с применением новейших биотехнологий, инструментария геной инженерии, фармакологии и других средств.

Ключевые слова: природа, социум, природа человека, биотехнологии, экологический кризис, техногенная цивилизация, коэволюция человека и природы.

L. Drotianko

TRANSFORMATION OF HUMAN NATURE IN THE CONTEXT OF THE "MAN-NATURE" SYSTEM

Introduction. Since the late 60's of the twentieth century, scientists and philosophers have talked about the survival of mankind through the irrational activities of people in nature. Since then, a thorough study of the problem of the relationship of man and society to the biosphere began in the natural sciences, in interdisciplinary fields, and in social sciences. In the XXI century, the technological activity of people in a technogenic civilization is significantly expanding beyond the Earth's atmosphere, which encourages a philosophical understanding of the processes of further technologicalization of the biosphere and near space. **The aim and tasks** is to identify positive and negative trends in the transformation of human nature in the context of the system of "man-nature" in the deepening global environmental crisis. **Research methodology.** Leading methodological tools of the research are: a systemic methodological approach, which allows for analysis of the unity of nature and man as a representative of the species Homo sapiens in a holistic system of "nature-society"; a socio-cultural methodological approach that helps to identify socio-cultural factors that influence the transformation of human nature; an interdisciplinary methodological approach, which allows taking into account both philosophical and scientific views on the problem of transformation of human nature in the context of exacerbation of the global environmental crisis. **Research results.** The article considers the impact of technological activities of society on the biological state of man, as it adapts to changing natural conditions of everyday life. However, other factors have a significant impact on the transformation of human nature. In particular, the intervention in human nature through the use of biotechnology; the use of pharmacological drugs that enhance physiological endurance; gender reassignment surgery, etc is demonstrated. It is shown that such interference in the biological nature of man leads to the transformation of his socio-cultural nature. Questions for discussion by the philosophical and scientific community have been formulated. **Discussion** The problems related to the research in the article, which arises in the context of the system "man - society", are studied. In particular, those outlined in the articles by G.M. Kleshny, S.S. Ordenov, I.P. Skiba, O.P. Skiba, and T.H. Shorina, published in the professional publication "Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies", no 2 (34) for 2021. **Conclusions.** The article considers only some aspects of the problem of transformation of human nature in the context of the system "man-nature". It is shown that the main current risks in this system lie in the application of modern biotechnology, the latest information and communication tools, pharmacological agents, and more.

Keywords: nature, society, human nature, biotechnologies, ecological crisis, technogenic civilization, co-evolution of man and nature.